

Od prywatnej do państwowej, czyli o początkach radiofonii w Grecji

Tomasz Fraszczyk

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie historii radiofonii greckiej, począwszy od eksperymentalnych początków u progu XX w., a skończywszy na połowie lat 50. ubiegłego stulecia, gdy rynek radiowy zyskał względną stabilizację. Szczególną uwagę zwrócono na wskazanie ważnych momentów w historii Grecji i ich wpływu, niekiedy długotrwałego, na sytuację radiofonii, a także na problemy prawne, organizacyjne i kulturowe, z którymi greckie radio musiało się zmagać. Nie brak także odniesień do relacji na linii państwo–nadawcy, co pozwala zaobserwować ich genezę w nabierającym stopniowo cech charakterystycznych dla śródziemnomorskiego modelu medialnym¹. Zwrócono ponadto baczna uwagę na rolę prywatnych inicjatyw nadawczych w złożonym procesie rozwoju greckiego radia.

Początki. Epoka eksperymentalna (1902–1928)

Za sprawą szeregu inicjatyw, podejmowanych zarówno przez instytucje naukowe, jak i organizacje prywatne, w Grecji stosunkowo wcześnie, bo już pod koniec XIX w., rozwinęła się

komunikacja bezprzewodowa. Niemalą w tym rolę odegrał proces modernizacji greckiej armii, na zlecenie której przeprowadzono liczne badania w tym zakresie. Nie przełożyło się to jednak jeszcze wtedy na zrównoważony rozwój radiofonii cywilnej, gdyż niewielkie, wciąż walczące o swe granice państwo greckie koncentrowało się na militarnych walorach komunikacji radiowej. Z pewnością jednak nie pozostało to bez wpływu na późniejszy rozwój radia jako środka masowego komunikowania, zwłaszcza w aspekcie technicznym.

Już w 1902 r. podjęta została udana próba stworzenia pierwszej na terenie ówczesnej Grecji eksperymentalnej stacji Bezprzewodowego Telegrafu². Po kilku latach doświadczeń, w 1907 r. Ministerstwo Marynarki Wojennej Grecji postanowiło wdrożyć program wyposażenia całej floty wojennej w bezprzewodowe stacje nadawczo-odbiorcze³. Władze wojskowe doceniały rosnącą rolę techniki oraz komunikacji bezprzewodowej w funkcjonowaniu nowoczesnej floty, w wyniku czego w 1911 r. powołały w tym ministerstwie Departament Radio-elektrotechniki⁴. Jedną z pierwszych decyzji

¹ Zob. też D. Hallin, P. Mancini, *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, Kraków 2007.

² Gr. Ασύρματη Τηλεγραφία.

³ Por. K. Παναγόπουλος, *Από την αναμονή στην αναγνώριση. Η πορεία του ελληνικού ραδιοερασιτεχνισμού*, Αθήνα 2000, s. 54.

⁴ Gr. Διεύθυνση Ραδιοηλεκτρολογίας του Υπουργείου Ναυτικών.

nowego wydziału było utworzenie Szkoły Radiotelegrafistów⁵ kształcącej specjalistów na potrzeby wojska.

Po zakończeniu I wojny światowej, zarówno wiedza, jak i sprzęt wykorzystujący nowe techniki komunikacji stawały się coraz bardziej dostępne, zwiększały możliwości importu technologii, która w Europie stopniowo wchodziła pod strzechy. Mimo zakończenia wojny światowej i podpisania traktatu pokojowego w 1919 r., Grecja tak naprawdę dopiero sposobila się do decydującej potyczki z Turcją (która później przejdzie do historii tego kraju jako *Katastrofa Małozjatycka*, największa chyba trauma XX-wiecznej Grecji). Mając na uwadze przede wszystkim względy bezpieczeństwa, a także chcąc zapewnić sobie kontrolę nad rozwojem nowych technologii komunikacyjnych, grecki rząd w 1920 r. przyjął pierwszą ustawę regulującą omawiane zagadnienia, gwarantującą mu monopol w dziedzinie prac rozwojowych oraz korzystania z technologii bezprzewodowych; można by ją uznać za pierwszą regulację dotyczącą mediów audiowizualnych w Grecji. W praktyce ów ustawowy monopol państwowy realizowany był poprzez prace Departamentu Radio-elektrotechniki Ministerstwa Marynarki i w pierwszych latach, z uwagi na stan wojny oraz kryzysową sytuację w kraju, koncentrował się ściśle na potrzebach armii. Pierwszą „cywilną” próbną audycję radiową Departament Radio-elektrotechniki nadał w roku 1923⁶, co w porównaniu np. z USA⁷ może wydawać się terminem nieco zapóźnionym, pamiętać jednak należy, że w latach 1920–1922 Grecja walczy-

ła z Turcją, a układ pokojowy kończący tę wojnę podpisano dopiero 24 lipca 1923 r.⁸

Od samego początku prac rozwojowych nad technologią bezprzewodowej komunikacji Departament Radio-elektrotechniki miał wsparcie ze strony naukowców z Wydziału Fizyki Uniwersytetu Ateńskiego. Po zakończeniu działań wojennych i rozluźnieniu państwowej kontroli nad eterem, to właśnie tam zawiązało się pierwsze w Grecji cywilne Stowarzyszenie Miłośników Radia⁹, które w 1925 r. nadało własną audycję słyszalną na terenie Aten, propagując wśród Greków ideę powszechnego dostępu do radia jako środka przekazu. Najpoważniejszą przeszkodą utrudniającą w owym okresie rozwój masowej radiofonii w Grecji była śladowa liczba odbiorników użytkowanych w tym kraju. Obrót tymi urządzeniami był ściśle kontrolowany przez państwo, sprawdzano je z zagranicy (w Grecji nie istniały stosowne zakłady produkcyjne), a na ich posiadanie konieczne było pozwolenie¹⁰. W 1925 r. liczbę wydanych pozwoleń tego typu szacowano na zaledwie 100¹¹.

W 1927 r. zawiązało się w Atenach kolejne amatorskie stowarzyszenie – Towarzystwo Miłośników Radia¹², które wraz z naukowcami z Wydziału Fizyki i ich organizacją podjęło wspólną pracę na rzecz umasowienia radiofonii w Grecji. Powoli jednak na czoło greckich dążeń do powszechnego dostępu do radia zaczęli wysuwać się radioamatorzy z Salonik, którym przewodził lokalny handlowiec Christos Tsigiridis, mający bezpośrednie kontakty z zachodnioeuropejskimi producentami sprzętu nadawczo-

⁵ Gr. Σχολή Ραδιοηλεγραφιστών.

⁶ Infrastrukturę nadawczą dostarczyła szwedzka firma Svenska Radioaktiebolaget, miała ona moc ok. 200 W.

⁷ W Stanach Zjednoczonych regularny przekaz radiowy zapoczątkowano już w 1920 r. Por. B. Golka, *System medialny Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 2004, s. 47.

⁸ Por. A. Brzeziński, *Grecja*, Warszawa 2002, s. 77–80.

⁹ Gr. Ενώσις Ελλήνων Ερασιτεχνών Ασυρμάτου.

¹⁰ Można by uznać opisywane tu pozwolenia za pierwotną formę (jednorazowego) abonamentu RTV.

¹¹ *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου*, [w:] *Τετράδια Επικοινωνίας. Το ραδιόφωνο στην Ελλάδα*, Αθήνα 2006, s. 22.

¹² Gr. Ομιλος Φίλων Ασυρμάτου.

-odbiorczego, które nawiązał w okresie studiów w Niemczech. Jeszcze w 1925 r. nadał on pierwszą próbną audycję radiową w tym mieście, a w 1928 r. powołał Salonicki Związek Radiofoniczny¹³, od którego rozpoczyna się historia profesjonalnej radiofonii w Grecji¹⁴.

Pierwsza stacja radiowa (1928–1946)

Jak już wspomniano, Christos Tsigiridis kształcił się w Niemczech, gdzie uzyskał dyplom inżyniera elektronika, a także miał możliwość obserwowania narodzin radia w Republice

Weimarskiej. Po powrocie do Grecji osiadł w Salonikach, gdzie rozpoczął działalność gospodarczą, handlując nowoczesnym sprzętem elektronicznym. Tsigiridis od początku postępował według precyzyjnego planu biznesowego: dążył do uruchomienia pierwszej w Grecji radiostacji nadającej regularny program, a w dalszej perspektywie do otwarcia zakładu produkującego powszechnie dostępne radioodbiorniki. Chciał zatem zaoferować Grekom zarówno stały program radiowy, jak i środek do jego odbioru. Wziąwszy pod uwagę ścisłą kontrolę państwa¹⁵ nad sektorem, który planował

Fot. 1. Pierwsze, prowizoryczne, zbudowane z drewna studio nadawcze rozgłośni Tsigiridisa w Salonikach, 1928 r.

¹³ Gr. Ραδιοφωνικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης.

¹⁴ O działaniach polskich radioamatorów w latach 20. XX w. zob. M.J. Kwiatkowski, „Tu Polskie Radio Warszawa...”, Warszawa 1980, s. 11–47. O genezie i początkach systemów radiowych w wybranych krajach europejskich zob. S. Jędrzejewski, *Radiofonia publiczna w Europie w erze cyfrowej*, Kraków 2010, s. 51–58.

¹⁵ Kontrola ta obejmowała nie tylko opisany wyżej obrót odbiornikami radiofonicznymi, lecz także monopol państwa w zakresie zagospodarowywania wolnych częstotliwości radiowych.

zagoszparować Tsigiridis, nikły stopień jego rozwoju¹⁶ oraz związana z tym niską świadomość społeczeństwa w zakresie nowych technologii komunikacyjnych, plan salonickiego inżyniera początkowo wydawał się obarczony sporym ryzykiem. Przypominał bowiem bardziej amerykański model rozwoju radia, gdzie inicjatywa należała do instytucji komercyjnych, niezwiązanych wszakże wszystkimi tymi ograniczeniami, które występowały w Grecji.

Okolicznością, która walnie przyczyniła się do tego, że Tsigiridis w ogóle mógł wystartować ze swoim nowatorskim projektem, była powzięta w 1925 r. decyzja władz greckich o zorganizowaniu rok później w Salonikach dorocznej Wystawy Międzynarodowej¹⁷. Tsigiridis, jako jeden z nielicznych w owym czasie Greków znajdujących się na nowoczesnych technologiach przekazu informacji, otrzymał od państwa zgodę na zaprojektowanie i rozruch lokalnej infrastruktury nadawczo-odbiorczej, która miała zapewnić sprawną obsługę informacyjną salonickiej wystawy. Tsigiridis wraz ze współpracownikami zbudował w udostępnionym przez państwo niewielkim lokalu solidnie wyposażone studio radiowe z własną stacją nadawczą, na całym zaś terenie, na którym odbywała się impreza, a także na jednym ze statków cumujących w salonickim porcie rozlokował odbiorniki radiofoniczne, które pełniły funkcję swoistych megafonów, z których wybrzmiewać miały rozmaite komunikaty dla publiczności, a także szereg innych materiałów¹⁸. Pierwsze oficjalne testy stacja rozpoczęła 25 marca 1928 r.¹⁹, natomiast regularny program zaczęła nadawać we wrześniu, podczas trwania wystawy. Przedsięwzięcie grupy Tsigiridisa błyskawicznie stało się jedną z najwięk-

szych sensacji wystawy, a Grecy po raz pierwszy uzyskali sposobność bezpośredniego kontaktu z radiem na szerszą skalę. Wydarzenie to można uznać za moment, gdy bezprzewodowy przekaz informacji w Grecji przestał być znany jedynie grupom entuzjastów, a dotarł do przeciętnych obywateli tego kraju.

Fot. 2. Grafika wykorzystywana m.in. w reklamach prasowych rozgłośni Tsigiridisa; podpis pod rysunkiem głosi: „Liczba naszych słuchaczy sięga milionów”, choć bliższe prawdy byłoby dopowiedzenie „potencjalnych słuchaczy”

Niestety, sukces projektu Tsigiridisa nie skłonił greckich władz do udzielenia mu uniwersalnej koncesji na całoroczne nadawanie i w kolejnych latach, mimo licznych zabiegów

¹⁶ W 1927 r. liczba pozwoleń na posiadanie odbiorników radiowych wynosiła około 400, wciąż zatem należało ją uznawać za symboliczną. Por. Γ. Χατζηδάκης, *Αισιοδοξία για το Εδώ Αθήναι, „Ραδιοτηλεόραση”* 17.12.1994, s. 11.

¹⁷ Gr. Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης. Później znana pod międzynarodową nazwą HELEXPO, organizowana do dziś.

¹⁸ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 23, a także dalsza część niniejszego tekstu.

¹⁹ Data nieprzypadkowa, 25 marca Grecy obchodzą Dzień Niepodległości.

i starań, jego stacja mogła nadawać jedynie przez 15–20 wrześniowych dni jako element Wystawy Międzynarodowej w Salonikach²⁰. Tsigiridis skoncentrował się w związku z tym na technicznym rozwoju studia i nadajników²¹, nowatorskich formach zarobkowania uniezależniającego projekt od finansowania państwowego (bardzo szybko wprowadził do programu reklamy), a także na stopniowym zwiększaniu „nasylenia” kolejnych wystaw publicznie dostępnymi odbiornikami radiofonicznymi. Ów techniczny postęp i rosnący zasięg salonickiej radiostacji zasługuje na szczególne podkreślenie. Jak pisała w 1936 r. grecka prasa, rozgłosnia Tsigiridisa była słyszalna w tym czasie nie tylko na terenie Grecji kontynentalnej, lecz także w Belgradzie, Stambule, Izmirze, na Krecie, w egipskiej Aleksandrii, a przy dobrej pogodzie nawet w Paryżu²². Pamiętać należy, że wszystkie te sukcesy były udziałem stacji, która początkowo mogła nadawać jedynie przez trzy tygodnie w roku. Mimo to, dzięki organicznej pracy Tsigiridisa na rzecz upowszechnienia radia, pod koniec lat 20. na terenie Salonik i całej Macedonii zarejestrowanych było już ponad 5000 odbiorników radiofonicznych, podczas gdy w Atenach i okolicach liczba ta nie przekraczała 200²³ (tabela 1). Dane te świadczą nie tylko o organizacyjnych i handlowych talentach Tsigiridisa (pozyskiwanie zezwoleń na dystrybucję urządzeń, sukcesywne obniżanie ich cen), lecz także o pokonaniu przezeń istniejącego wówczas w greckim społeczeństwie psychologicznego dystansu wobec nowinek technologicznych pochodzących z Zachodu. Udało mu się stworzyć pierwszy na terytorium Grecji załączek społeczności oswojo-

nej z nowym medium elektronicznym, której wyróżnikiem było posiadanie radia, a korzystanie z jego dobrodziejstw – istotną wartością, o którą warto zabiegać. Jak pisze jeden z greckich autorów, „Salonicki Związek Radiofoniczny skupił w sobie posiadaczy odbiorników, którzy moralnie, technicznie oraz finansowo wspierali Tsigiridisa w trudnych chwilach”²⁴.

Tabela 1. Liczba radioodbiorników zarejestrowanych w Grecji w latach 20. i 30. XX w.

Rok	Liczba radioodbiorników
1925	100
1927	400
1930	ok. 5500*
1940	60 000

* Z czego ponad 5000 w Salonikach i okolicach.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου*, [w:] *Τετράδια Επικοινωνίας. Το ραδιόφωνο στην Ελλάδα*, Αθήνα 2006.

W pierwszych latach działalności stacji, mimo licznych ograniczeń prawnych, Tsigiridisiowi udało się stworzyć stosunkowo bogatą i różnorodną ramówkę. Jej podstawę stanowiły oczywiście bieżące informacje związane z Wystawą Międzynarodową, w programie nie brakowało jednak także innych form radiowych, takich jak np. dyskusje o charakterze politycznym czy klasyczna i współczesna muzyka grecka oraz zagraniczna. Jak już wspomniano, salonicka rozgłosnia od początku nadawała również komunikaty o charakterze reklamowym. W latach 30. Tsigiridis znacznie rozszerzył ofertę kulturalną stacji, która początkowo

²⁰ Por. O. Πλεχόβα, *Το πρώτο ελληνικό ραδιόφωνο... και το πρώτο των Βαλκανίων*, Θεσσαλονίκη 2002, s. 43.

²¹ Początkowo, w 1926 r. ich moc wynosiła 200 W, a już w 1931 r. wzrosła do 500 W.

²² Γ. Ταχογιάννης, *Προσοχή, προσοχή, εδώ ο ραδιοφωνικός σταθμός Θεσσαλονίκης η πολυτάραχος ιστορία του*, „Μακεδονία” 16.05.1936, s. 5.

²³ Por. O. Κλειμαμάνη, *Ραδιόφωνο EPT 3: από το χθες στο σήμερα*, „Πρακτικά Διημερίδας” 10–11.01.1997, s. 40.

²⁴ *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 24.

opierała się na retransmisjach koncertów i oper z najważniejszych scen europejskich, a następnie wzbogaciła się o własne, najczęściej prowadzone na żywo audycje z udziałem wielu znakomitych artystów greckich tego okresu. Tsigiridis nie stronił również od kosztowych projektów, takich jak teatralne słuchowiska radiowe czy koncerty muzyczne²⁵. W omawianym okresie zaznaczyła się także ścisła współpraca rozgłośni Tsigiridisa z salonickim dziennikiem „Macedonia”²⁶, dzięki której owo radiowe przedsięwzięcie mogło być w jakiś sposób obecne w świadomości mieszkańców regionu przez te 11 miesięcy w roku, w których stacja nie mogła nadawać. Była to pierwsza tego typu współpraca dwóch środków masowego przekazu różnego typu w Grecji²⁷.

W 1936 r. Tsigiridis osiągnął cel, o który walczył całą dekadę, niemal od początku swojej działalności – po dojściu do władzy dyktatora Joanisa Metaksasa i zmianie polityki państwa w kwestii radiofonizacji kraju, uzyskał on zgodę na całoroczne nadawanie, niezależnie od salonickiej Wystawy Międzynarodowej. Następujące po tym wydarzeniu cztery lata to okres największej świetności rozgłośni, przerwany w wyniku zajęcia Grecji przez Niemcy w 1940 r. Ze względu na techniczne zaawansowanie oraz zasięg obejmujący niemal całą wschodnią część basenu Morza Śródziemnego, stacja została błyskawicznie przejęta przez Niemców i włączona do systemu propagandy wojennej, a jej twórca internowany aż do końca wojny.

Po wyzwoleniu Grecji infrastruktura radiostacji w Salonikach dostała się w ręce jednej z komunistycznych partyzantek – E.A.M., która początkowo wykorzystywała do swoich celów militarnych i propagandowych część jej nadajników²⁸. Ostatecznie, większość sprzętu

udało się odzyskać w drugiej połowie 1945 r., dzięki czemu Tsigiridis kontynuował działalność w stolicy greckiej Macedonii do 1946 r.

Nie do przecenienia wydają się zasługi Christosa Tsigiridisa dla rozwoju radiofonii w Grecji. Jak zaznaczono już wcześniej, przejął on niejako od państwa niemal wszystkie zadania w zakresie organizacji bezprzewodowego systemu przekazywania informacji – począwszy od budowy stacji nadawczych i studiów radiowych, a skończywszy na produkcji i dystrybucji odbiorników radiofonicznych. Swoistym centrum decyzyjno-organizacyjnym, projektującym i wdrażającym powyższe zadania, był zaś kierowany przez Tsigiridisa społeczny Salonicki Związek Radiofoniczny. Poprzez zbudowanie fundamentów „kultury radiofonicznej” Tsigiridisowi udało się pokonać pewne bariery psychologiczne, to on nauczył swoich rodaków słuchania radia, korzystania z informacji, on zaznajomił ich z nowoczesnym sprzętem i możliwościami, które ów sprzęt daje. Z drugiej strony, jego ponad dziesięcioletnie kontakty z władzami Grecji, zabiegi o przyznanie otwartych koncesji na nadawanie programu przez salonicką rozgłośnię, oficjalnie pozostającą przez te lata jedynie częścią Wystawy Międzynarodowej, nie tylko „uwolniły” jego stację skrupowaną dotąd administracyjnymi więzami, ale także otworzyły drogę innym entuzjastom radia, którzy mogli odtąd realnie myśleć o rozpoczęciu regularnej działalności nadawczej, o wyjściu poza fazę niekończących się eksperymentów.

Salonicka rozgłośnia Tsigiridisa uznawana jest za pierwszą stację radiową nie tylko w Grecji, ale także na całym obszarze Bałkanów. Podkreśla się, że to właśnie ten projekt skupił w sobie właściwości, dzięki którym w pełni

²⁵ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 24.

²⁶ Gr. Μακεδονία.

²⁷ Por. N. Τυροβούζης, *Ο πρώτος παδιοφωνικός σταθμός στην Ελλάδα, 1928–1947. Η συνέργεια του Ράδιου Τσιγγιρίδη με την εφημερίδα Μακεδονία*, Αθήνα 2004, s. 36.

²⁸ Partyzanci instalowali niewielkie anteny na samochodach, docierając ze swoim przekazem na prowincję.

zasługuje ona na miano pierwszej²⁹. Wśród nich należy wymienić:

- regularną (choć krótką w skali roku) transmisję sygnału radiowego,
- nieprzerwaną działalność radia jako instytucji od początku do końca istnienia (z zastrzeżeniem okresu wojennego),
- nadawanie programów o charakterze informacyjnym i społecznym,
- wykwalifikowany zespół pracowników – technicy, spikerzy, dziennikarze,
- możliwość odbioru audycji przez szerszą publiczność, znacznie wykraczającą poza grupę założycielską stacji,
- publikację programu rozgłośni w prasie.

Powstanie radiofonii państwowej, wzrost roli radia jako środka masowego przekazu (1930–1941)

W końcu lat 20. rola radia jako środka masowego przekazu istotnie wzrosła w całej niemal Europie, gdzie coraz wyraźniej krystalizował się model radiofonii z kluczowym, wielopłaszczyznowym udziałem państwa³⁰. W Grecji tymczasem okres ten wypełniają sygnalizowane już wyżej inicjatywy prywatne i społeczne, uzupełniane eksperymentami naukowymi. Zapołączkowana przez Tsigiridisa „kultura radiofoniczna” również zaczyna przynosić określone owoce – stale wzrasta liczba zarejestrowanych odbiorników, których właściciele jednakże zmuszeni są, z powodu braku krajowej oferty, szukać audycji radiowych nadawanych z zagranicy. Warto w tym miejscu wymienić nadającą z włoskiego miasta Bari stację EIAR³¹, która działała w latach 1927–1930, oferując regularny program w języku greckim o różnorodnej tematyce – polityka krajowa, międzynaro-

dowa, życie kulturalne, religijne, sprawy gospodarcze³². Co ciekawe, rosnące zainteresowanie Greków radiem staje się coraz bardziej zauważalne nie tylko przez Tsigiridisa i jego przyjaciół, lecz także przez wydawców prasy, którzy już pod koniec lat 20. wprowadzają na rynek dwa czasopisma z programem radiowym zagranicznych nadawców³³.

W ocenie polityków greckich radio w tym okresie było czymś w rodzaju dość elitarniej rozrywki, o czym świadczyć może wieloletnie ignorowanie wniosków Tsigiridisa o rozszerzenie koncesji dla jego stacji, utrzymywanie monopolu na działalność nadawczą (której *de facto* państwo nie prowadziło do końca lat 20.) oraz zezwoleń na handel odbiornikami radiowymi, których liczba w omawianym okresie wzrastała jedynie w Macedonii dzięki osobistym staraniom Salonickiego Związku Radiofonicznego³⁴. Rosnące zainteresowanie Greków nowym środkiem przekazu nie mogło jednak pozostawać dłużej niezauważone przez władze w Atenach, a zwłaszcza jego potencjalna siła jako środka służącego do komunikowania się z wyborcami. W wyniku presji społecznej na rzecz podjęcia działań na rzecz radiofonizacji całego kraju w 1929 r. ogłoszono przetarg na budowę ogólnokrajowej rozgłośni radiowej, którym zainteresowali się zagraniczni producenci sprzętu technicznego, w tym amerykański Durham, brytyjski Marconi oraz niemiecki Telefunken. Niestety, rząd ostatecznie nie zgodził się na zniesienie wymienionych już monopolistycznych ograniczeń formalnoprawnych, w wyniku czego wszystkie te firmy zrezygnowały z próby wejścia na grecki rynek³⁵. Po pierwszym nieudanym przetargu ogłaszane były dwa kolejne (w roku 1930 oraz 1934), jed-

²⁹ *Ιστορική αναδρομή ραδιοφώνων...*, s. 24.

³⁰ Zob. np. M.J. Kwiatkowski, „*Tu Polskie Radio...*”, s. 78 i n.

³¹ Gr. EIAP.

³² Por. Γ. Χατζηδάκης, *Η ιστορία της ραδιοφωνίας*, „*Ραδιοηλεκτρολογία*” 1.12.1998, s. 18.

³³ Gr. *Πρόγραμμα Ραδιοφώνων* („*Program Radiowy*”) oraz *Ραδιοπρόγραμμα* („*Radioprogram*”).

³⁴ Przypomnijmy, że mimo upływu lat w Grecji nadal obowiązywały restrykcyjne przepisy odnoszące się do kwestii komunikacji bezprzewodowej, pochodzące z okresu wojny grecko-tureckiej.

nak i one skończyły się fiaskiem³⁶. W 1930 r. przyjęto nawet ustawę, która miała stanowić fundament prawny przyszłej radiofonii państwowej³⁷, jednak wobec anulowania trzech kolejnych przetargów koncesyjnych, została ona zniesiona specjalną ustawą kasacyjną z roku 1935³⁸. Co ciekawe, podczas gdy Christos Tsigiridis już w pierwszym roku funkcjonowania swojej stacji (1928) przygotowywał audycje o charakterze społeczno-politycznym w formie dyskusji eksperckiej, dopiero dwa lata później z bezpośrednim przemówieniem do ludności za pośrednictwem radia zwrócił się pierwszy grecki polityk, ówczesny premier Elefterios Wenizelos³⁹. W 1930 r. skorzystał on z infrastruktury nadawczej Departamentu Radio-elektrotechniki Ministerstwa Marynarki, co znakomicie obrazuje sposób myślenia najważniejszych greckich polityków o radiofonii jako zjawisku wciąż niszowym, eksperymentalnym i tłumaczy być może swoistą inercję Aten w tym zakresie i unieważnianie przetargów, mających stworzyć w Grecji powszechny dostęp do radia.

W połowie lat 30. zalety radia jako środka przekazu dającego niemal bezpośredni kontakt ze słuchaczami przełamały wreszcie barierę świadomości greckich decydentów. W 1935 r. rząd udzielił szefowi Wydziału Łączności Bezprzewodowej Ministerstwa Komunikacji⁴⁰, co wielce symptomatyczne, nieoficjalnego pełnomocnictwa, na mocy którego miała powstać, zarządzana przez władze publiczne, stacja radiowa pod roboczą nazwą Radio Pireus lub Ra-

dio TTT⁴¹. Warto podkreślić zupełnie niezwykle okoliczności, w jakich została podjęta ta decyzja. Po sześciu latach prób oficjalnego powołania państwowej radiofonii i trzech anulowanych przetargach, rząd grecki zdecydował się na omińnięcie ustanowionych przez ustawodawcę procedur i budowę nadawcy na podstawie ustnych ustaleń grupy urzędników⁴². W związku z brakiem odpowiednich uregulowań prawnych i fachowców znających się na radiu od strony programowej oraz niepodjęciem działań propagujących powszechny dostęp do radia ze strony władz, ów niby-państwowy nadawca nie wyszedł poza fazę eksperymentalną i emisję dość chaotycznego programu testowego, mimo że słyszalny był w promieniu 300 kilometrów od Aten.

Istotna zmiana w zakresie radiofonizacji Grecji nastąpiła dopiero w roku 1936, gdy przy poparciu króla Jerzego II dyktatorską władzę objął generał Joanis Metaksas. Jemu to właśnie udało się uwolnić kwestię radiofonizacji od krępujących ją przez wiele lat partykularnych interesów politycznych, w czym, paradoksalnie, pomogło mu całkowite przejęcie władzy wykonawczej i ustawodawczej⁴³. W ciągu kilku tygodni administracja Metaksasa rozpięła międzynarodowy przetarg na budowę infrastruktury nadawczej, którego zwycięzcą ogłoszono niemiecki koncern Telefunken. Początkowo warunki przetargu zobowiązywały chętnych do zainstalowania trzech dużych nadajników: w Atenach (o mocy 100 kW), w Salonikach (10 kW) oraz w Kerkirze (5 kW), jednak osta-

³⁵ Pierwotnie zwycięzcą przetargu ogłoszono amerykańską firmę Durham, która nie mogąc poradzić sobie z procedurami, scedowała swe prawa na koncern Telefunken. Ten również wkrótce zrezygnował.

³⁶ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 25.

³⁷ A.N. 4551/1930. Pierwszy w historii Grecji akt prawny powołujący do życia media państwowe; nigdy nie został wykonany.

³⁸ A.N. 581/1935 (z 19.11.1935 r.).

³⁹ *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 25.

⁴⁰ Gr. Τμήμα Ασυρμάτου Υπουργείου Συγκοινωνίας.

⁴¹ Nazwa TTT utworzona została od greckich słów oznaczających pocztę, telegram i telefon, nad którymi to instytucjami nadzór pełniło Ministerstwo Komunikacji.

⁴² Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 25.

⁴³ Mocą dekretu królewskiego parlament został rozwiązany.

tecznie, ze względu na wysokie koszty budowy całej sieci jednocześnie, zmieniono specyfikację, zamawiając instalację tylko jednej stacji nadawczej o mocy 15 kW w Atenach⁴⁴. Państwo ze swojej strony przystąpiło do nadrabiania długoletnich zaniedbań w sferze odpowiednich rozwiązań formalnoprawnych oraz organizacyjnych, czego efektem było powołanie jeszcze w 1936 r. spółki skarbu państwa pod nazwą Zakład Audycji Radiowych⁴⁵, początkowo podlegał Ministerstwu Komunikacji; pod koniec roku przemianowano ją na Zarząd ds. Radiofonii⁴⁶. Metaksas utworzył ponadto nowe Ministerstwo Prasy i Turystyki⁴⁷, którego zadaniem było m.in. zapewnienie obywatelom powszechnego, regularnego dostępu do informacji⁴⁸. Resort ten przejął również nadzór nad Zarządem ds. Radiofonii, który stracił osobowość prawną, stając się częścią administracji państwowej, funkcjonował jednak jako organ autonomiczny, choć jego władze powoływał bezpośrednio minister. Jedną z pierwszych decyzji tak sformowanej administracji odpowiedzialnej za komunikację bezprzewodową był zakup dwóch dużych działek w okolicach Aten – na jednej z nich zbudowano od podstaw nowoczesny budynek dla rozgłośni państwowej, na drugiej zaś zespół studiów radiowych⁴⁹. Symbolicznym ukoronowaniem omawianych tu zmian było „uwolnienie” koncesji dla radiostacji Tsigiridisa, w wyniku czego mogła ona nadawać przez cały rok⁵⁰.

Kończącą umowę koncesyjną z koncernem Telefunken rząd grecki podpisał 25 stycznia

1938 r., a dwa miesiące później, w Dniu Niepodległości, rozpoczęła działalność Radiofonia Ateńska⁵¹, wieńcząc niemal dziesięcioletnie starania o powołanie państwowej radiofonii w Grecji, dokładnie dekadę po powstaniu saloniczkiej radiostacji Christosa Tsigiridisa. Pierwszą audycją, nadaną o godzinie 10, na fali o długości 499,2 metra, o częstotliwości 661 MHz, było okolicznościowe przemówienie Jerzego II z okazji święta niepodległości. Ówczesna prasa, nie kryjąc entuzjazmu, pisała: „Inauguracyjny program państwowego radia, w trakcie którego można było usłyszeć wystąpienie króla, z pewnością nie zawiódł oczekiwań słuchaczy. Głos monarchy był czysty i brzmiał naturalnie, sygnał stabilny, fala nie »uciekła«, żadne trzaski nie zakłóciły transmisji. Wydaje się, że pracownicy rozgłośni wykonali swą pracę bez zastrzeżeń i dołożyli wszelkich starań, aby od strony technicznej inauguracja stacji okazała się sukcesem. Wysoko ocenić należy również spikera, który mówił wyraźnie, bez zbędnego patosu czy nadmiernych emocji. Nieco gorzej natomiast technicy poradzili sobie z transmisją granego na żywo hymnu państwowego, który wybrzmiał dość niewyraźnie. Nie zapominajmy jednak, że nasza rozgłośnia wciąż znajduje się w fazie testowej, a regularnie nadawanie rozpocznie dopiero 19 kwietnia. Z próbnej transmisji możemy być zatem zadowoleni”⁵². Ostatecznie okres próbny wydłużył się do niemal dwóch miesięcy, państwowy nadawca rozpoczął nadawanie regularnych audycji 21 maja 1938 r., a program trwał

⁴⁴ Por. Γ. Κάριτερ, *Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση*, Αθήνα 2004, s. 112–113.

⁴⁵ Gr. Υπηρεσία Ραδιοφωνικών Εκπομπών (ΥΠΕ), ustawa nr A.N. 95/1936.

⁴⁶ Gr. Διεύθυνση Ραδιοφωνίας.

⁴⁷ Gr. Υπουργείο Τύπου και Τουρισμού.

⁴⁸ Pamiętać przy tym należy, że rządy Joanisa Metaksasa były niedemokratyczne, w związku z czym opisywane tu wyraźne przyspieszenie działań administracji państwowej w kwestii radiofonizacji tłumaczone bywa chęcią zbudowania przez dyktatora sprawnego aparatu propagandy.

⁴⁹ Por. Γ. Κάριτερ, *Ελληνική Ραδιοφωνία...*, s. 113.

⁵⁰ Być może przyczyniło się do tego niepowodzenie planu budowy nadajnika radiofonii państwowej w Salonikach.

⁵¹ Gr. Ραδιοφωνικός Σταθμός Αθηνών.

⁵² Za: Γ. Κάριτερ, *Ελληνική Ραδιοφωνία...*, s. 112.

od godziny 6 rano do północy (w dzień powszedni)⁵³.

W pierwszych latach funkcjonowania Radiofonia Ateńska składała się z trzech redakcji⁵⁴:

- Redakcja Audycji Muzycznych, która prócz szeroko rozumianych zadań programowych sprawowała pieczę nad Radiową Orkiestrą Symfoniczną, dysponowała ponadto własnym studium radiowym, w którym nagrywano oraz transmitowano występy wykonawców krajowych oraz zagranicznych;
- Redakcja Słowa, której zadaniem było przygotowywanie serwisów informacyjnych oraz wszelkich audycji słownych. Jednym z jej pracowników był wybitny XX-wieczny pisarz grecki Stratis Miriwilis⁵⁵;
- Redakcja Teatralna, która od początku zapraszała do współpracy najlepszych greckich ludzi teatru. Realizowała spektakle zarówno z epoki klasycznej, jak i autorów współczesnych. Odpowiadała także za audycje dla dzieci.

Tym sposobem w Grecji powstał bardzo interesujący system radiofoniczny o charakterze państwowo-prywatnym, w którym funkcjonowali dwaj duzi nadawcy: państwowa Radiofonia Ateńska oraz prywatna radiostacja Christosa Tsigiridisa należąca do Salonickiego Związku Radiofonicznego. Obie te rozgłośnie zapewniały dostęp do programu radiowego znakomitej większości mieszkańców kraju, a za niewątpliwą siłę tego systemu uznać należy profesjonalną organizację obu nadawców, nowoczesny sprzęt oraz charyzmę salonickiego weterana radia – Tsigiridisa. Pewnym zaś cieniem, który na tym systemie się kładł, było niedemokratyczne otoczenie, w którym przyszło mu funkcjonować⁵⁶. Pamiętać jednak należy, że demo-

Tabela 2. Fragment programu Radiofonii Ateńskiej z 4 sierpnia 1939 r.

7.30	<i>Sygnal testowy – Hymn państwowy – Hymn Święta 4 sierpnia</i> Zapowiedź programu porannego
7.45	Muzyka marszowa (z płyty)
8.00	Oficjalne przemówienia z okazji Święta 4 sierpnia
8.20	Muzyka grecka (z płyty)
9.00	<i>Koniec programu porannego</i>
11.50	<i>Sygnal testowy – Hymn państwowy – Hymn Święta 4 sierpnia</i> Zapowiedź programu południowego
12.00	Muzyka marszowa (z płyty)
12.30	Grecka muzyka ludowa z towarzyszeniem organów
13.00	Różnorodna muzyka rozrywkowa z towarzyszeniem pianina
13.30	Wiadomości
13.45	Muzyka taneczna na dwie gitary hawajskie, w tym fokstrot oraz slow-fox
14.15	Wiadomości oraz prognoza pogody
14.30	<i>Koniec programu popołudniowego</i>

Źródło: Γ. Κάργας, *Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση*, Αθήνα 2004, s. 150 (zachowano oryginalny styl języka).

Tabela 3. Rozwój radiofonii w Europie w 1938 r.

Państwo	Liczba mieszkańców przypadających na jeden odbiornik radiowy
Wielka Brytania	5
Czechosłowacja	13
Węgry	22
Polska	35
Rumunia	72
Jugosławia	114
Grecja	121*

* Dane z roku 1940.

Źródło: M.J. Kwiatkowski, „*Tu Polskie Radio Warszawa...*”, Warszawa 1980, s. 378.

⁵³ Por. Γ. Χατζηδάκης, *Η ιστορία...*, s. 20.

⁵⁴ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 26.

⁵⁵ W polskim przekładzie ukazały się dwie jego powieści: należąca do klasyki literatury antywojennej *De Profundis* (Warszawa 1964), a także *Madonna Syrena* (Poznań 1961), ukazująca losy mieszkańców wyspy Lesbos.

⁵⁶ Choć dyktatura Metaksasa wykazywała pewne podobieństwa do włoskiego faszyzmu, a w polityce informa-

kratyczna Grecja w ogóle tego systemu zbudować nie potrafiła.

Okres niemiecko-włoskiej okupacji (1940–1944)

Koniec października 1940 r. przyniósł wybuch wojny grecko-włoskiej, a wraz z nią wojnę informacyjną między obu krajami. Nadające z południowo-wschodniej części Półwyspu Apenińskiego rozgłośnie włoskie zwiększyły liczbę audycji w języku greckim, informując o rzekomo dramatycznej sytuacji wojsk greckich i wieszcząc rychły upadek kraju. Tymczasem Radiofonia Ateńska, salonicka rozgłośnia Tsigiridisa i inne mniejsze stacje greckie przystąpiły do kampanii wspierającej Greków na duchu, zachęcającej do walki obronnej, zagrzewającej żołnierzy do boju. Wojska włoskie przez kilka miesięcy nie zdołały przełamać greckiej obrony i dopiero przejście ciężaru walki przez Wehrmacht doprowadziło do rychłej kapitulacji Grecji (kwiecień 1941 r.). Jednym z priorytetów okupacyjnej administracji niemieckiej było przejście kontroli nad grecką infrastrukturą nadawczą, w dużej mierze zresztą opartej na nowoczesnej technologii Telefunkena. Po okresie krótkiego milczenia spowodowanego zmasowaną ofensywą niemiecką, greckie radiostacje wznowiły nadawanie, jednak już jako element hitlerowskiej propagandy wojennej, wzmacniając morale wojsk okupacyjnych. Jak zauważa jeden z greckich historyków, audycje nadawano wówczas głównie w językach niemieckim i włoskim, a kierowa-

ne były one w znacznie większym stopniu do żołnierzy najeźdźców, aniżeli do pokonanych Greków⁵⁷.

W połowie 1941 r. reżim okupacyjny w Grecji nieco zelżał, Niemcy powołali nowy, składający się z Greków rząd w Atenach, który uzyskał pewną swobodę działania. Podjął on m.in. kilka interesujących decyzji w sprawach związanych z funkcjonowaniem radia. Zlikwidowany został Zarząd ds. Radiofonii, a w jego miejsce powołano Spółkę Akcyjną Audycji Radiowych (SAAR)⁵⁸. Powrócono zatem do pierwotnej koncepcji z roku 1936, wydzielając ciało odpowiedzialne za radiofonię państwową z administracji państwowej i nadając mu osobowość prawną. Podstawę działania nowej spółki stanowić miała umowa z rządem, określająca jej zadania, zakres swobody itp.; w jakiś sposób model ów wydaje się zbliżony do Karty Królewskiej BBC⁵⁹. Dwa lata później, w roku 1943, Ministerstwo Prasy i Turystyki przyjęło Kodeks Radiofoniczny⁶⁰, który precyzował zapisy wspomnianej umowy⁶¹. SAAR przejął kontrolę nad Radiofonią Ateńską, objął także zarząd nad niezależną przed wojną radiostacją Tsigiridisa, który, jak już wspomniano, został internowany na początku okupacji. Szefem nowej spółki został Grek Joanis Wulpiotis, reprezentujący jednocześnie w spółce koncern Telefunken. Postawił on sobie za cel wyprowadzenie radiofonii państwowej spod bezpośredniej, ścisłej kontroli rządu, pragnął również, aby w dłuższym okresie spółka stała się przedsięwzięciem przynoszącym zysk⁶². Tuż po

cyjnej nie stroniła od działań cenzorskich, „prezentowany przez nią nacjonalizm pozbawiony był elementów rasizmu czy szerzej – agresji”; por. J. Bonarek, T. Czekalski, S. Turlej, *Historia Grecji*, Kraków 2005, s. 557.

⁵⁷ Por. Γ. Χατζηδάκης, *Η ιστορία...*, s. 22.

⁵⁸ Gr. Ανώνυμη Εταιρεία Ραδιοφωνικών Εκπομπών (ΑΕΡΕ).

⁵⁹ Oczywiście pamiętać należy, że w okresie okupacji stacja funkcjonowała w ramach cenzury wojennej i szereg zapisów tej umowy pozostawało jedynie na papierze, wniosła ona jednak pewien wkład do greckiego ustawodawstwa medialnego. Zob. też J.W. Adamowski, *Czwarty stan. Media masowe w pejzażu społecznym Wielkiej Brytanii*, Warszawa 2006, s. 198–199.

⁶⁰ Gr. Ραδιοφωνικός Κανονισμός.

⁶¹ Szczegółowe, przywołane tu akty prawne noszą następujące oznaczenia: Ν.Δ. 126/1941 (Dekret o SAAR) oraz Υ.Α. 102/1943 (Rozporządzenie o Kodeksie Radiofonicznym).

⁶² Por. *Ιστορική αναδρομή ραδιοφώνου...*, s. 28.

zmianach o charakterze prawno-organizacyjnym przystąpiono do technicznej modernizacji Radiofonii Ateńskiej. Dotychczas funkcjonujący nadajnik o mocy 15 kW został zastąpiony znacznie potężniejszym urządzeniem dysponującym mocą 70 kW. Znacznie rozbudowano lokalowe zaplecze rozgłośni – powstało m.in. nowe archiwum dźwiękowe wraz z laboratorium zajmującym się konserwacją archiwaliów, a także kilka studiów radiowych. Strukturę greckiej radiofonii okresu okupacji uzupełniały dwie mniejsze rozgłośnie, ściśle związane z niemieckim systemem propagandowym – ich program ograniczał się do informacji i rozrywki kierowanych do wojsk okupacyjnych.

SAAR, choć cieszył się dość sporą swobodą organizacyjną, nie mógł być oczywiście uważany za nadawcę reprezentującego polityczne interesy greckiego narodu, obowiązywała go bowiem ścisła niemiecka cenzura wojenna. Pracownicy poszczególnych rozgłośni starali się z czasem ograniczać nadawanie treści jawnie propagandowych, włączając do programu coraz więcej audycji poświęconych np. niezwykle lubianej przez Greków muzyce ludowej, aby choć w ten sposób przynieść im nieco wytchnienia. Próbowano także omijać cenzurę informacyjną, co niekiedy się udawało. Wysiłki dziennikarzy doceniane były m.in. przez emigracyjną prasę grecką; jedna z londyńskich gazet greckiej diaspory pisała: „Słuchanie ateńskiej rozgłośni radiowej może niekiedy przynieść zupełnie nieoczekiwane zadowolenie. Serwisy informacyjne tej stacji są bardzo dynamiczne, a prezentowane materiały, ich treść, pozwalają sądzić, że Grecy mieszkający na terenach okupowanych doskonale zdają sobie sprawę, w jakiej sytuacji znajduje się aktualnie nasza ojczyzna. Morale rodaków z pewnością nie jest kształtowane przez absolutną

niewiedzę”⁶³. Jorgos Karter, wieloletni pracownik państwowego radia, opowiadając o skutecznym omijaniu niemieckiej cenzury przez ateńską rozgłośnię w późniejszej fazie okupacji, wspominał z kolei: „Godnym uwagi w tym kontekście jest następujące zdarzenie. Otóż jeden z naszych spikerów, Kostas Tsaloglu, kończąc któregoś dnia serwis informacyjny, krzyknął do mikrofonu: »Niech żyje EAM!«⁶⁴, a jakby tego było mało – nie został później zdjęty z anteny”⁶⁵. Można zatem postawić tezę, że zespół rozgłośni ateńskiej w okresie okupacji składał się z odważnych dziennikarzy, którzy, w miarę skromnych możliwości, starali się nie dopuścić do tego, aby ich słuchacze byli całkowicie odcięci od prawdziwej informacji.

Oczywiście, powyższe pozytywne przykłady dziennikarskiego oporu były wyjątkami w generalnie smutnej radiowej codzienności, w cieniu cenzury i propagandy. Funkcję głosu wolnej Grecji z konieczności przejęła zatem sekcja grecka radia BBC, która pierwszą audycję w języku greckim nadała 28 września 1939 r. Wraz z przejściem przez Niemców kontroli nad krajowymi radiostacjami, mieszkańcy Grecji właśnie na falach brytyjskiego nadawcy szukali informacji o rzeczywistej sytuacji w ogarniętej wojną Europie, narażając się na srogie kary ze strony okupantów. W roku 1943 zjawisko nasłuchiwania wieści z BBC stało się w Grecji tak powszechne, że władze okupacyjne podjęły drastyczne działania mające temu przeciwdziałać. W czerwcu tego roku Benito Mussolini wydał dekret zakazujący Grekom instalowania i używania anten radiowych o parametrach pozwalających na odbiór programów z zagranicy. W październiku zaś rząd grecki, pod naciskiem Niemców, uchwalił nowelizację Kodeksu Radiofonicznego, na mocy którego wszystkie za-

⁶³ Za: Γ. Κάστερ, *Ελληνική Ραδιοφωνία...*, s. 113.

⁶⁴ EAM (Front Wyzwolenia Narodowego) – partyzantka grecka założona w 1941 r. przez Komunistyczną Partię Grecji (gr. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος).

⁶⁵ Γ. Κάστερ, *Ελληνική Ραδιοφωνία...*, s. 113.

rejestrowane w Grecji radioodbiorniki miały zostać przestrojone tak, aby mogły odbierać wyłącznie sygnał Radiofonii Ateńskiej, a następnie urzędowo zapieczętowane i okresowo kontrolowane⁶⁶. Do końca okupacji zablokowano w ten sposób około 43 000 urządzeń, co stanowiło ponad 2/3 wszystkich zarejestrowanych⁶⁷. Grecy wciąż jednak znajdowali sposoby na omijanie tych restrykcji, a słuchanie serwisu BBC, podobnie jak w wielu innych okupowanych krajach, stało się manifestacją patriotyzmu i przejawem oporu wobec najeźdźców⁶⁸. Jednym z tych sposobów, za stosowanie którego groziła kara śmierci, było samodzielne przerabianie blokady tak, by możliwy był odbiór audycji z Londynu czy rozgłośni nadających z Kairu, gdzie przebywał rząd grecki na uchodźstwie, a także ewakuowane oddziały wojska⁶⁹.

Odrodzenie wolnej radiofonii, radio w okresie wojny domowej, powojenne porządki (1944–1951)

W październiku 1944 r. wojska niemieckie w pośpiechu wycofywały się z terytorium Grecji, niszcząc zaminowane wcześniej strategiczne elementy infrastruktury kraju. Pożoga dosięgła również większość urządzeń nadawczych zarządzanych przez SAAR, w efekcie czego radiostacje w Atenach i Salonikach zamilkły na kilka miesięcy⁷⁰. Biorąc pod uwagę skalę zniszczeń, odbudowa centralnej stacji nadawczej w Atenach, o podobnej jak wcześniej mocy, zajęła stosunkowo niewiele czasu, podobnie było też w przypadku rozgłośni salonickiej. Nim

jednak udało się przywrócić funkcjonowanie profesjonalnych nadawców, swoiste odrodzenie przeżywali greccy radioamatorzy wykorzystujący różnego rodzaju sprzęt, który przetrwał wojnę, a także urządzenia porzucone przez Niemców, wypełniający swymi improwizowanymi audycjami ciszę w eterze na terenie całego kraju.

W maju 1945 r. demokratycznie wybrany parlament Grecji przyjął ustawę konstytucyjną powołującą do życia Narodowe Przedsiębiorstwo Radiofoniczne (EIR)⁷¹, sankcjonującą przyjętą w okresie okupacji zasadę państwowego monopolu w zakresie działalności nadawczej⁷², zrywającą ostatecznie z przedwojennym modelem dualnym. Grecja przyjęła zatem rozwiązania, które w tym okresie pojawiają się w niemal całej demokratycznej Europie. Warto w tym miejscu zauważyć, że główną przyczyną rezygnacji z przedwojennego oryginalnego dorobku prawnego w kwestii modelu radiofonii była chęć utrzymania ładu i porządku w eterze oraz ochrony mozolnie odbudowywanej infrastruktury nadawczej w sytuacji, gdy Grecja stała już na progu wojny domowej, która pograżyła kraj aż do roku 1949⁷³. Podstawowym źródłem utrzymania nowej organizacji nadawczej były dotacje budżetowe, przeznaczane w większości na inwestycje, a także abonament radiowy, który w okresach trzymiesięcznych zobowiązani byli opłacać wszyscy posiadacze radioodbiorników. Ustawa o EIR przewidywała także sankcje finansowe dla osób uchylających się od obowiązku abonamentowego; w 1950 r. ukarano za to przewinienie 1942 oso-

⁶⁶ Nowelizacja Rozporządzenia o Kodeksie Radiofonicznym Y.A. 103/1943.

⁶⁷ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 29. Można przyjąć, że łączna liczba zarejestrowanych w roku 1943 radioodbiorników w Grecji nie odbiegała zanadto od stanu z roku 1940 (60 000 sztuk), prawdopodobne jest, że nieznacznie spadła.

⁶⁸ Por. tamże.

⁶⁹ Por. Γ. Κάστερ, *Ελληνική Ραδιοφωνία...*, s. 113.

⁷⁰ Por. Ν. Θεοφιλοπούλος, *Αναμνήσεις από τη Ραδιοφωνία και την Τηλέοραση (1937–1968)*, Αθήνα 1989, s. 54.

⁷¹ Gr. Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας (ΕΙΡ).

⁷² Ustawa konstytucyjna Σ.Π. 42/1945. Jej zapisy uzupełnione zostały następnie ustawą Α.Ν. 1775/1945.

⁷³ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 29.

by, czyli około 1 proc. wszystkich posiadaczy odbiorników, które zmuszone były zapłacić mandat w wysokości kwartalnego abonamentu⁷⁴, a także pokryć narosłe zaległości⁷⁵.

Tabela 4. Liczba abonentów radiowych i wysokość kwartalnej opłaty w Grecji po II wojnie światowej

Rok	Liczba abonentów	Wysokość kwartalnego abonamentu (w drachmach)
1945	36 000	1 000
1946	60 000	9 000
1950	160 000	30 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνων*, [w:] *Τετράδια Επικοινωνίας. Το ραδιόφωνο στην Ελλάδα*, Αθήνα 2006.

Powołanie do życia ogólnokrajowej radiofonii państwowej oznaczało kres funkcjonowania salonickiej radiostacji Tsigiridisa w przedwojennej formie. W 1946 r. została ona włączona w struktury EIR, mimo licznych protestów mieszkańców Salonik, obawiających się utraty przez stację niezależności i społecznego charakteru. Jej twórca i wieloletni dyrektor Christos Tsigiridis odszedł na emeryturę, a nowym szefem mianowano Christosa Leontidisa, który w swoim pierwszym wystąpieniu na antenie tak uzasadniał potrzebę nacjonalizacji cenionej przez słuchaczy instytucji: „Powołanie Salonickiej Rozgłośni Radiowej w ramach EIR jest niezbędne dla sprawnej realizacji najwyższych interesów narodowych, którym radio prowadzone przez prywatne stowarzyszenie nie byłoby w stanie podobać. Saloniki, drugie co do

wielkości miasto w Grecji, nie mogą dłużej pozostawać poza systemem radiofonii państwowej”⁷⁶.

Jednym ze strategicznych celów EIR, niezwykle istotnym z punktu widzenia krystalizującej się powoli nowej, geopolitycznej sytuacji w Europie⁷⁷, było pokrycie sygnałem radiowym regionów przygranicznych kraju, czego nie udało się zrealizować bez wprowadzenia salonickiej stacji i jej potencjału nadawczego do budowanego systemu radiofonii państwowej. Ukoronowaniem omawianych zmian było nadanie jej w roku 1947 nowej nazwy – Salonicka Rozgłośnia Radiowa⁷⁸. Początkowo dysponowała ona przenośnym nadajnikiem o stosunkowo niewielkiej mocy 2 kW, odzyskanym od partyzantki EAM, która, przypomnijmy, przejęła na krótko kontrolę nad stacją po opuszczeniu Salonik przez wojska niemieckie; później potencjał techniczny rozgłośni był stopniowo rozbudowywany.

Tocząca się w Grecji w latach 1946–1949 rządowo-partyzancka wojna domowa rozgrywała się nie tylko w górach, lasach i na prowincji, lecz także w sferze informacyjnej. Siły wojskowe kontrolowane przez rząd grecki wspierane były oczywiście przez oficjalną radiofonię państwową, ponadto w 1948 r. powołały własny ośrodek nadawczy pod nazwą Centralna Rozgłośnia Wojskowa (CRW)⁷⁹, który opierał się na sieci przenośnych wojskowych urządzeń emitujących fale radiowe. U szczytu swego rozwoju w początkowym okresie działalności (1949 r.) CRW funkcjonowała w kilku dużych greckich miastach (m.in. w Salonikach, Larisie, Joaninie), a także na prowincji. Jej podstawo-

⁷⁴ Grecki abonament należy uznać za stosunkowo wysoki w porównaniu do lepiej rozwiniętych krajów Europy Zachodniej; i tak np. w roku 1950 abonament radiowy w Wielkiej Brytanii wynosił (w przeliczeniu) 10 500 drachm, we Francji 7500 drachm, a w Holandii 11 800 drachm. Por. K. Καραγιάννης, Μ. Λαμπρόνος, Κ. Νομικός, *Ελληνική Ραδιοφωνία, οργάνωση «Ράδιο Καραγιάννη»*, Αθήνα 1952, s. E131.

⁷⁵ Por. Γ. Χατζηδάκης, *Η ιστορία...*, s. 25.

⁷⁶ Ν. Τυροβούζης, *Ο πρώτος παδιοφωνικός...*, s. 87.

⁷⁷ Grecja po zakończeniu wojny graniczyła z państwami komunistycznymi – Albanią, Jugosławią i Bułgarią; sama zaś zmagiała się z rosnącymi wpływami komunistycznej partyzantki.

⁷⁸ Gr. Ραδιοφώνικός Σταθμός Θεσσαλονίκης.

⁷⁹ Gr. Κεντρικός Ραδιοφώνικός Σταθμός Ενόπλων Δυνάμεων.

wym celem było pozyskiwanie przychylności opinii publicznej dla militarnych posunięć sił rządowych, jednak cel ten nie był realizowany poprzez zmasowaną propagandę słowną, lecz emitowanie atrakcyjnego programu wypełnionego popularną muzyką krajową i zagraniczną oraz ograniczenie słowa do minimum. Audycje tego nadawcy cieszyły się na tyle dużą popularnością, że do administracji wojskowej zaczęli zgłaszać się reklamodawcy z propozycją zakupu czasu antenowego⁸⁰. Ze względu na strukturę ramówki, CRW przypominała bez wątpienia współczesne stacje komercyjne. Podczas gdy stacje należące do EIR raczyły słuchaczy m.in. koncertami operowymi, operetkami czy muzyką chóralną, CRW proponowała piosenkę lekką, łatwą i przyjemną. Paradoksalnie, niedługo po wprowadzeniu konstytucyjnie umocowanego państwowego monopolu nadawczego w ramach EIR powstała lubiana przez słuchaczy rozgłośnia wojskowa, *de facto* łamiąca ten monopol; było to możliwe dzięki napiętej sytuacji w kraju. Należy ponadto podkreślić, że CRW dość skutecznie wypełniała luki w sieci nadawczej EIR, która nie pokrywała zasięgiem wciąż znacznych obszarów kraju.

W 1947 r. EIR uruchomiło nowy program radiowy, „Głos Grecji”⁸¹, kierowany zarówno do Greków mieszkających za granicą, jak i do obywateli innych państw, do których docierał sygnał tej rozgłośni. W dalszym ciągu jednak istniał poważny problem z radiofonizacją Grecji, której tempo hamowane było z powodu wojny domowej. EIR dysponował jedynie dwoma dużymi centrami nadawczymi – w Atenach i Salonikach, do końca lat 40. państwowa radiofonia wzbogaciła się o zaledwie cztery lokalne nadajniki w miejscowościach Wolos, Chania, Larisa i Patras. Oprócz omawianej wyżej Centralnej Rozgłośni Wojskowej, cisza

w eterze w wielu regionach Grecji wypełniana była, nie po raz pierwszy, przez radioamatorów, którzy, mimo formalnie obowiązującego monopolu państwa, uzyskiwali cichą zgodę miejscowej administracji na budowę i prowadzenie lokalnych rozgłośni. Jak zauważa jeden z greckich autorów, prywatne, lokalne stacje radiowe odgrywały w tym czasie niezwykle istotną rolę kulturotwórczą⁸², zapewniając dostęp do tego środka przekazu w miejscach, do których wciąż nie było w stanie dotrzeć państwo (chodziło przede wszystkim o niewielkie ośrodki miejskie na prowincji). Spontanicznie powstające lokalne rozgłośnie zarządzane były przez stowarzyszenia skupiające miejscowych pasjonatów radia, którzy interesowali się tym medium zarówno od strony technicznej, jak i społeczno-kulturowej. Organizacje te korzystały z najlepszych wzorów funkcjonowania wypracowanych przez wojną przez Tsigiridisa i jego przyjaciół. Choć monopol państwowy w zakresie nadawania nie został w późniejszych latach zniesiony, społeczni nadawcy przetrwali i nie podzielili losu znacjonalizowanej w 1946 r. rozgłośni salonickiej. W 1952 r. EIR rozpoczął produkcję centralnego Programu Narodowego⁸³, początkowo nadawanego przez lokalne stacje państwowe, a który od 1955 r. były zobowiązane transmitować także wszystkie stacje zarządzane przez stowarzyszenia radioamatorów. Zostały one niejako programowo wcielo-
ne do sieci państwowej, jednak wciąż dysponowały swobodą organizacyjną oraz pewną ilością czasu antenowego, który mogły wypełniać własnymi audycjami⁸⁴. Dzięki zaangażowaniu lokalnych miłośników radia, państwo greckie dotarło ze swym programem na prowincję, oni zaś uzyskali możliwość prowadzenia działalności nadawczej, formalnie w ramach ścisłego monopolu państwowego, w praktyce – ze sto-

⁸⁰ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 30.

⁸¹ Gr. Φωνή της Ελλάδος.

⁸² Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 31.

⁸³ Gr. Εθνικό Πρόγραμμα.

⁸⁴ Z czasem Program Narodowy EIR zajmował coraz większą część ramówki lokalnych nadawców.

sunkowo sporą dozą swobody, pełniąc niejednokrotnie funkcję jednego z centrów łączących lokalne społeczności⁸⁵. Można zatem stwierdzić, że około 1950 r. wspólnymi siłami państwowej EIR, wojskowej CRW oraz lokalnych stowarzyszeń udało się zbudować w Grecji dość spójny system radiofonii o charakterze państwowo-społecznym, choć, co szczególnie ciekawe, ustawowe uprawnienia nadawcze posiadał jedynie czynnik państwowy. Poszczególne nadawcy w wielu miejscach uzupełniali się wzajemnie, a w niektórych większych miejscowościach proponowali program konkurencyjny⁸⁶.

Podsumowanie

Pierwsze trzydziestolecie funkcjonowania radia w Grecji ukształtowało szereg cech oraz zarysowało wiele problemów, które w części obserwowane są w tym kraju do dziś, stanowiąc niejako złożony „grzech pierworodny”, trapiący cały rynek mediów audiowizualnych. Wśród nich można wymienić m.in.:

- brak właściwych reakcji ze strony instytucji państwowych, porządkujących spontaniczne inicjatywy w obszarze radiofonii;
- ustawodawstwo, które niejednokrotnie blokowało naturalny rozwój rynku i operujących na nim podmiotów medialnych oraz wprowadzało chaos organizacyjny;
- występowanie *de iure* nielegalnych, a *de facto* tolerowanych przez aparat państwowy uczestników rynku o charakterze prywatnym i społecznym, co wzięło swój początek w okresie powojennej odbudowy radiowej sieci nadawczej, a widoczne będzie jeszcze w latach 90. XX w., w związku z rozwojem telewizji komercyjnej;
- problemy z właściwym zagospodarowaniem częstotliwości radiowych, skutkujące interfe-

rencjami oraz licznymi przypadkami braku możliwości odbioru programu, zwłaszcza na północy kraju i wyspach na Morzu Egejskim. Zjawiska te występują do dziś, a ich źródła szukać należy w bogatej tradycji nadawców „pirackich”, jak i braku cywilnej kontroli nad częstotliwościami wykorzystywanymi przez media wojskowe (zlikwidowane ostatecznie dopiero w latach 80. XX w.);

- instrumentalizacja radiofonii przez władze polityczne, znakomicie widoczna przy okazji upaństwowienia salonickiej rozgłośni Tsigiridisa oraz stopniowego ograniczania samodzielności nadawców społecznych, zwłaszcza w kwestiach programowych. Cecha ta niezmiennie pozostaje elementem wyróżniającym śródziemnomorski model medialny⁸⁷.

Niezwykle ważnym elementem kształtującym rynek radiowy w Grecji były prywatne stowarzyszenia radioamatorów, których reformatorska, prorozwojowa działalność nie ustała wraz ze wzmocnieniem nadawców państwowego i wojskowego w latach 50. XX w. oraz stopniowym, formalnym ograniczaniem ich niezależności. W okresie dyktatury wojskowej (1967–1974) zdelegalizowane rozgłośnie amatorskie, które zdołały obronić się przed pacyfikacją i zajęciem ruchomej infrastruktury, stanowiły jedyne źródło nieocenzurowanych treści, choć zasięg ich nadawania był mocno ograniczony i zmienny terytorialnie. W latach 80. XX w., funkcjonując w warunkach „pirackich”, stały się głównym animatorem nacisku na władze publiczne w kwestii liberalizacji rynku mediów audiowizualnych, a w kolejnej dekadzie wiele z nich współtworzyło pierwsze, legalne już sieci komercyjne;

⁸⁵ Por. *Ιστορική αναδρομή παδιοφώνου...*, s. 31.

⁸⁶ Oczywiście, narzucenie rozgłośniom prowadzonym przez stowarzyszenia konieczności transmisji Programu Narodowego EIR ograniczyło tę konkurencję, ale w pewnym stopniu występowała ona nadal, zwłaszcza między EIR a CRW.

⁸⁷ Więcej o systemach medialnych państw omawianego regionu Europy zob. np. *Systemy medialne krajów bałkańskich*, pod red. Z. Oniszczuka i M. Gieruli, Sosnowiec 2009.

wreszcie, w ostatnim czasie powstało szereg nowych inicjatyw *stricte* amatorskich, wykorzystujących możliwość nadawania za pośrednictwem internetu – w efekcie liczba oficjalnie zarejestrowanych w Narodowej Radzie Radiofonii i Telewizji (ESR) rozgłośni radiowych przekracza obecnie imponujący wynik tysiąca podmiotów⁸⁸.

Wypada stwierdzić na koniec, że dynamika i kierunek rozwoju rynku radiofonii w Grecji, wraz ze wskazanymi wyżej elementami nega-

tywnymi, wpłynęły w późniejszych latach również na losy telewizji, czemu sprzyjała m.in. spetryfikowana scena polityczna (wyjąwszy okres rządów wojska) oraz dokonane w latach 70. XX w. instytucjonalne połączenie państwowych mediów audiowizualnych. Oznaczało ono zarazem kres dotychczasowej, autonomicznej formuły EIR i wprzęgnięcie tej instytucji w mechanizmy wielkiego medialnego konglomeratu, zdominowanego przez telewizję.

⁸⁸ W czerwcu 2012 r. działało w Grecji 1089 oficjalnie zarejestrowanych rozgłośni radiowych (oczywiście, wiele z nich funkcjonuje w ramach większych sieci). Zob. www.radio.gr.